

Vjekoslav Glavač

UVOD U GLOBALNU EKOLOGIJU

Državna uprava za zaštitu prirode i okoliša i
Hrvatske šume, Zagreb, 1999, 207 str.

1.

Autor je napisao knjigu s namjerom da učini dostupnim niz objektivnih podataka o Zemlji kao planetarnom ekosustavu i posljedicama čovjekove dominacije. Knjiga je rezultat dugogodišnjeg znanstvenog bavljenja ekološkim problemima i uvida u globalna kretanja, te savjetodavnog angažmana u Ministarstvu poljoprivrede, šumarstva i zaštite prirode pokrajine Hessen (Njemačka). Svjestan činjenice da mnogi ne vide ono što je veoma vidljivo ili ne žele vidjeti, u **Predgovoru** ističe da je knjiga »napisana za one koji žele promatrati svijet kao globalnu cjelinu i shvatiti probleme, kušnje i izazove pred kojima stoji čovječanstvo u 21. stoljeću« (7). Neki uistinu ne vide svijet kao cjelinu, iako osjećaju posljedice tegoba zemaljskog ekosustava, a i ako ga vide ostaju uglavnom na razini refleksije i znanstvene spoznaje, distancirajući se od aktivne uloge u njegovoj promjeni.

2.

Knjiga je napisana u osam poglavlja, a deveto poglavlje je korisna obavijest o institutima, organizacijama, sporazumima i projektima koji se odnose na planetarne probleme. Osim autorova kratkog predgovora, za ovakav tip knjige čini se nepotrebnim dodati još dva (dvostruko opsežnija od autorova) predgovora financijskih dobrotvora i reklamu jedne udruge. Evo kratkog sadržaja knjige.

U **uvodnom** poglavlju prikazana je povezanost u prirodi, temeljne postavke opće ekologije i glavne činjenice povijesnog razvoja ekologije, zaključno s **Konferencijom u Riu (UNCED)** 1992. godine. **Porred** biogeografije, agrarne biologije, medicinskih istraživanja, itd. sociologija

(Malthus) je također jedan od korijena ekologije (21).

U **drugom** poglavlju (*Planet Zemlja kao sustav*) autor opisuje relevantne činjenice i procese koji tvore jedinstven zemaljski sustav, prikazuje geološka razdoblja, glavne značajke atmosfere, ekosfere, pedosfere, litosfere, hidrosfere, kriosfere i biosfere.

Treće poglavlje (*Ekosfera i čovjek*) prikazuje povijesno povećanje uloge čovjeka u okolišu i opterećenju okoliša. Porast pučanstva a time i iskorištavanja prirodnih resursa glavni su razlog globalnih klimatskih promjena i smanjenja biološke raznolikosti (57), ali i potencijalnim sukobima civilizacija što su se razvile tijekom kulturne povijesti (67). U ovom poglavlju (69) možemo na jednom mjestu pročitati nekoliko rečenica koje su izgovorili američki predsjednici o indijanskom stanovništvu kao prepreci ostvarivanju američkog sna, ali i više, kao o onoj tamnoj strani povijesti vodeće nacije progresa, demokracije i tolerancije. Primjerice »Neposredni su cljevi potpuno uništenje njihovih naselja. Posebno je važno uništiti njihove usjeve i učiniti polja neobradivim« (G. Washington); »Providnost želi da istrijebimo te divljake i stvorimo prostor za one koji istinski obrađuju zemlju, u tu je svrhu alkohol možda najbolje sredstvo« (B. Franklin); »Ta nesretna rasa, za čije preživljavanje i civilizaciju ulažemo puno truda, svojom je iznenadnom nevjernošću i strašnim barbarlukom dovoljno učinila da opravdamo njihovo uništenje i da u tom ustrajemo« (T. Jefferson); »U stvari su imali useljenici i pioniri pravo na svojoj strani, taj veličanstveni kontinent nije mogao ostati rezervat za prljave divljake« (T. Roosevelt). Tome dodaje opise Alexisa de Tocquevillea o životu ljudi u Manchesteru »Ovdje dostiže ljudski um svoj uspon i pad, tu ostvaruje civilizacija svoja čuda, ovdje se pretvara civilizirani čovjek ponovno u poludivljaka« (70). Ovih nekoliko rečenica svjedoči da autor čovjekova razaranja prirode povezuje s raza-

ranjem kultura i ljudskog života i da se to danas s raspoloživim oružjima odvija planetarnim dimenzijama. Čovjekova povijest je povijest razaranja prirode i kulture, ali ne slučajna nego planirana. Wolfgang Sachs (*Global Ecology*, 1993:20) je, raspravljajući o održivom razvoju, podsjetio na neka važna pitanja koja se tiču budućnosti i ljudskih ambicija, citirajući Williama Clarka u *Scientific American*: »Kakvu planetu želimo? Kakvu planetu možemo dobiti?«

Četvrto poglavlje (*Utjecaj čovjeka na atmosferu i globalnu klimu*) nastavlja s prikazom globalnih negativnih čovjekovih učinaka – učinak staklenika, razgradnja stratosferskog ozona i globalna promjena klime. Slično se odnosi i na analizu podataka o utjecaju na hidrosferu i kriosferu (peto poglavlje) te na pedosferu i litosferu (šesto poglavlje). Na sustavan način u sedmom poglavlju prikazan je čovjekov povijesni utjecaj na promjenu biološke raznolikosti od predpovijesnog do novog doba (137) i navod UN o osnovnim uzrocima smanjivanja biološke raznolikosti (146).

Posljednje, osmo poglavlje pod naslovom *Trajno održivi razvoj* posvećeno je analizi i argumentaciji glavnih uzroka globalnih promjena a naročito porastu svjetskog stanovništva i urbanizaciji, koji utječu na porast potrošnje energije i sirovina. U kontekstu shvaćanja održivog razvoja, Glavač drži da je potrebno povećati zaštićena područja i nova gospodarska politika. Danas u svijetu ima 10.401 rezervat sa preko 840 milijuna ha (6.4%) zaštićenih površina prve do četvrte kategorije i 337 rezervata biosfere sa 219 milijuna ha. Među njima je 126 spomenika svjetske baštine (173).

Autor nas podsjeća da je pojam održivosti poznat iz povijesti njemačkog šumarstva kao zahtjev za trajnim očuvanjem šumskog fonda, a u Hrvatskoj je to načelo uvela Marija Terezija Zakonskom uredbom o šumama (148). Dodali bismo ovome i to, da je tradicionalna seoska zajednica

u svom etosu života imala ugrađeno to načelo (primjerice, u obradi zemlje poznat kao »tropoljni sustav«).

3.

Knjiga *Uvod u globalnu ekologiju* pisana je gotovo kao udžbenik, stručnim i veoma čitljivim jezikom, pa je sadržaj na razumljiv način približen ne samo stručnjacima nego i običnom čitatelju. Interpretacije su popraćene brojnim priložima – od tablica, grafikona, shema i slika, od kojih su mnoge u boji, te podacima kao globalnim pokazateljima stanja za koje mnogi mogu biti zainteresirani. Osobito će biti korisna studentima geografije, biologije i ekologije, kao i studentima sociologije. Prvima, jer ekološka disciplinarna znanja i ekološke probleme povezuje s društvenim pitanjima pa i sociološke naravi, a drugima jer neke društvene fenomene (primjerice, razvoj, stanovništvo, čovjekovo »ponašanje« itd.) pokazuje u svjetlu ekoloških pitanja.

Uvod u globalnu ekologiju razlikuje se od sličnih takvih štiva upravo po koncepciji. Riječ je o globalnoj ekologiji, dakle nešto drugačijem pristupu samoj ekološkoj problematici. Držimo da joj je to prednost, a neki će to možda uzeti kao slabost. Kao slabost će primijetiti svi oni što stoje isključivo u disciplinarnim granicama i ne vide da se rezultati pojedinih disciplina mogu prepoznati tek u skupno polučenom i prepoznatom rezultatu. On je moguć ako se shvati da su problemi nadišli discipline i ako se interpretacija znanstvenih rezultata daje u okvirima neke paradigme koja nadilazi smisao pojedinačnih znanja a sama otvara perspektive pojedinim znanostima. Ne radi se samo o prirodnicima, nego takva shvaćanja postoje i u društvenim znanostima. Ni sociolozi nisu na to imuni. Kao korak naprijed u razumijevanju odnosa čovjeka i prirode na globalnoj razini podržat će ih oni koji su svjesni napretka pojedinih disciplina ali istodobno i ograničenja u odgovorima na globalna pitanja.

Kao prirodnjak, autor je svjestan da se ne radi samo o prirodnim procesima odnosa živoga i neživoga, nego se procesi globaliziraju, tj. strukturno izmiču nacionalnim razinama, i planetariziraju se zajedno s njihovim posljedicama, tj. zahvaćaju cijelu planetu, naročito zbog utjecaja čovjeka. Iako čovjekov utjecaj postoji od prvog konflikta s prirodom u kojemu je sam od nje i u njoj nešto oblikovao – možda neki alat, danas je naročito došao do izražaja zbog usavršenosti tehničkih sredstava s kojima raspolaže. Zato, i s pravom, razlikuje **ljudsku ekologiju** (*human ecology*) kakva se razvija u Čikaškoj školi od **globalne, planetarne ekologije**. Wolfgang Sachs je 1993. godine, ne bez razloga, svom zborniku radova dao naslov *Global Ecology* (London & New Jersey: Zed Books Ltd) potvrđujući time opredjeljenje da je za globalne posljedice potreban globalni pogled, ne samo što se tiče razine problema nego i raznovrsnih sadržaja i njihova valoriziranja. Taj dodatak **globalna** primjeren je ekologiji kako je shvaća Glavač, jer su u **ekološkoj igri** ne samo čovjek nego društveni i kulturni sustavi. Oni se ovdje, doduše, spominju tek usput.

Socijalna ekologija ih posebno tematizira, jer u njoj nije riječ o odnosu čovjeka, ljudske populacije – bez obzira o kakvim se razmjerima utjecaja radilo – nego o odnosu kulture, civilizacije, sustava (društvenog, ekonomskog, tehničkog, političkog itd.), dakle o kompleksnim oblicima ljudske organizacije i društvene svijesti (vrednota, religija itd.) preko kojih se odnos čovjeka i prirode posreduje. Zato smo za takav pristup skloniji reći da se radi o multidisciplinarnom istraživačkom polju, novoj paradigmi istraživanja čovjeka i prirode, a manje o **socijalnoj ekologiji** kao disciplini. Jer, danas hijerarhizacija znanosti nije ništa drugo nego paradigmatičko zakašnjenje, koje se javlja i u nekim drugim znanostima, pa i onda kada to spoznajno nije potrebno ni nužno.

Glavač ovako definira **globalnu, planetarnu ekologiju**: »Globalna je ekologija multidisciplinarna holistička znanost koja integrira mnogobrojne znanstvene discipline u jednu cjelinu. Ona je jedina znanost koja ukazuje i dokazuje međusobnu ovisnost i nedjeljivost žive i nežive prirode na Zemlji, na međusobnu ovisnost ljudskog društva i njegova okoliša. Ona je polazna točka svake politike trajno održivog razvitka i istinskog društvenog napretka.« (180). Naravno, neka se pitanja mogu raspravljati, primjerice kao: što znači **integracija** disciplina u odnosu na, primjerice, integraciju znanja; da li je globalna ekologija općenito **jedina znanost** ili jedina među prirodnim znanostima, itd. Značajno je autorovo stajalište da **globalna, planetarna ekologija** istražuje i dokazuje odnos čovjeka i prirode kao njegov **društveni prirodni odnos** (C. Görg: *Gesellschaftliche Naturverhältnisse*, Münster, 1999), tj. da su suvremeni ekološki problemi zajednički prirodnim (ekologiji) znanostima i znanostima iz drugih područja.

Istakli bismo još jedan vrijedan konceptivski stav autora. U mnogim radovima nalazimo usko disciplinarni i polarni odnos u razumijevanju ekoloških problema. Ideja multidisciplinarnosti i holističnosti Glavača navodi na sustavsko razmišljanje, pa komentirajući **Agendu 21** ističe povezanost i međutjecaj tri sustava: **društva, privrede i okoliša** (149). Takav je odnos inače kod nekih autora nazvan **magični trokut** i potječe iz Wuppertalskog instituta (F. Hinterberger, M. J. Welfens) a kod nekih drugih autora nešto je drugačije operacionaliziran (J. Huber: *Nachhaltige Entwicklung*, Berlin, 1995:43). Ali u biti izražava isto stajalište o povezanosti tri cilja koji zajedno tvore operabilnu koncepciju održivog razvoja (zaštita ekosfere, stabilni gospodarski razvoj i pravedna raspodjela životnih šansi) kao o nužnom respektu takve cjeline ciljeva u kontekstu rasprava o održivom razvoju.

Veoma je važno što se tijekom eksplikacije sadržaja knjige mogu prepoznati dvije relevantne ideje koje nalaze svoje izazovno mjesto u razmišljanjima u 21. stoljeću. To su **odživost i raznolikost**.

Na kraju ovog prikaza možemo reći da je knjiga **Uvod u globalnu ekologiju** zaista trebala biti napisana i dobro je što je baš iz pera prirodnjaka.

Ivan Cifrić

Leonardo Boff

ETHIK FÜR EINE NEUE WELT

Patmos Verlag, Düsseldorf, 2000, 128 str.

Kako se širi diskurs o problematici globaliziranja i novim vizijama svijeta, tako se, sasvim logično, širi i diskurs o problematici svjetskog etosa. Naime, oblikovana je teza da svjetsko društvo — novo svjetsko društvo — treba i novi etos — svjetski etos. Glavni tonovi dolaze iz razvijenoga svijeta u kojemu su raspoređene glavne snage globalizacije. Globalizacija postaje s jedne strane poticaj raspravama o svjetskom etosu a s druge strane predložak za sumjerljivost različitih etičkih argumenata.

Knjigu **Etika za novi svijet** napisao je brazilijanski teolog i filozof Leonardo Boff, poznati predstavnik latinoameričke teologije i spiritualnosti.* Poticaj za nju Boff nalazi u tezi da bogatstvo prirode treba održati za čovječanstvo i općenito za život. Jedan od načina rješavanja svjetskih problema je svjetski etos.

Knjiga je napisana u osam poglavlja različite veličine: **1. Urgentnost svjetskog etosa — kakav svjetski etos trebamo?, 2. Kategorija planetarnog — najmlađi razvojni stupanj Zemlje i čovječanstva, 3. Utemeljenje planetarne etike, 4. Forme univerzaliziranja etičkog diskursa, 5. Patos i obzirnost/pažljivost/ (Achtsamkeit), 6. Minimum imperativa svjetske etike, 7. Mistik i spiritualnost — osnova za svjetsku etiku i 8. Zaključak: vrline svjetskog etosa.**

Boff polazi od tvrdnje da svjetsku etiku zahtijevaju tri glavna problema: **socijalna kriza, kriza sustava rada i ekološka kriza**. Pritom polazi od konstatacije da su brojčani podaci dobro poznati, pa se i ne bavi takvom vrstom argumentacije. Kao i mnogi drugi autori, Boff ističe da je tehnika, koje se čovjek ne može odreći, dovela do fantastičnog bogatstva ali i do zatrašujućih posljedica, poglavito u odnosima između razvijenih i nerazvijenih zemalja. Socijalna kriza je dovela do smanjivanja razine solidarnosti među ljudima i zemljama. Zato postoji mogućnost da se ljudska vrsta rascijepi. Na jednoj strani »tip čovječanstva« kojemu ništa neće nedostajati (zahvaljujući znanstveno-tehničkom napretku poglavito u biogenetici kao i manipulaciji resursima prirode) a na drugoj strani »staro čovječanstvo« pod pritiskom održanja standarda ili spašavanja od bijede. Kriza sustava rada i napredak tehnike (čime se bave i drugi autori — primjerice, A. Gorz, U. Beck, C. Offe itd.) dovode do nezaposlenosti i preuzimanja rada od strane inteligentnih mašina. Rad će možda biti u budućnosti »luksuz malobrojnih« i dokoličarenje. Pored socijalne krize i krize sustava rada, Boff u ekološkoj krizi vidi uspostavljen načelo samorazaranja, ponajprije zbog neodgovornosti pema prirodi.

Boff ne zastupa znanstveni opskurantizam niti bilo kakvo neprijateljstvo prema tehnici, nego polazi od kritike načina na koji se odnosimo prema njima a koji je doveo do koncepta *dominium mundi* i razaranja odnosa između čovjeka i prirode,

* Leonardo Boff (1938) je (do 1992 godine pripadao franjevačkom redu) gost-docent na različitim sveučilištima — od posljediplomskog studija u Rio de Janeiru do Basela i Heidelberga. Napisao je više knjiga iz područja sociologije religije. Primjerice, »Malo sakramentalno učenje«, »Iskustvo milosti«, »Zdravo Marijo«, »Nježnost i snaga«, »Crkva karizma i moć«, »Logika obzirnosti«, »Orao i kokoš«, »Vrijeme orla«, »Da ja ljubim gdje se mrzi — molitva mira Franje Asiškog«, »Logika srca« itd.